

Studia i Materiały Muzeum Miasta Gdyni
Seria I. Źródła i Materiały nr 4

Spis stałych mieszkańców gminy Oksywie z 1925 roku

wstęp i opracowanie: TOMASZ REMBALSKI

ZRZESZENIE
KASZUBSKO-POMORSKIE
ODDZIAŁ GDYNIA

MUZEUM
MIASTA GDYNI

Spis stałych mieszkańców gminy Oksywie z 1925 roku

wstęp i opracowanie: TOMASZ REMBALSKI

Spis treści

Wstęp	VII
Cel publikacji	VII
Charakterystyka źródła i metoda wydawnicza	VII
Zarys dziejów Oksywia do 1925 roku	XII
Spis mieszkańców z 1925 roku jako źródło demograficzne	XXI
Spis stałych mieszkańców gminy Oksywie z 1925 roku	1
Alfabetyczny wykaz nazwisk mieszkańców Oksywia (wg danych z 1925 roku)	48
Alfabetyczny wykaz zrekonstruowanych nazwisk rodowych kobiet	51
Wykaz tabel	53
Wykaz wykresów	53
Wykaz ilustracji	53
Bibliografia	54

Wstęp

Cel publikacji

W 2012 roku, w czasie trwania obchodów 800-lecia pierwszej wzmianki o Oksywie do zbiorów Muzeum Miasta Gdyni, drogą zakupu, trafił interesujący dokument zatytułowany „Lista stałych mieszkanców Gmini Oksywie”. Powstanie listy zostało wydatowane na 1925 rok, a więc tuż przed włączeniem wsi Oksywie w granice miasta Gdyni. Do celów niniejszej publikacji za bardziej poprawne uznano zatytułowanie źródła: „Spis stałych mieszkańców gminy Oksywie z 1925 roku”. Od początku dokument ów wydawał się bardzo interesujący naukowo i poznawczo, gdyż wykazuje mieszkańców wsi, którzy wkrótce stali się jednymi z pierwszych „mieszczan” gdyńskich. Co prawda w Archiwum Państwowym w Gdańsku Oddział w Gdyni zachowały się spisy oksywan z przełomu XIX i XX wieku¹, lecz są to najczęściej listy wyborców, w których zamieszczano wyłącznie osoby dorosłe, posiadające prawa wyborcze. Próżno w nich szukać osób nieletnich, które wykazane zostały w niniejszym publikowanym spisie. Z tego głównie powodu muzeum podjęło decyzję o naukowym opracowaniu *Listy stałych mieszkańców gminy Oksywie*, celem wydania drukiem, a tym samym udostępnienia jej rzeszom zainteresowanych dziejami swojej małej Ojczyzny. Niewątpliwie spis oksywan posiada szczególną wartość dla genealogów, nosi w sobie również sporą dozę informacji demograficznych o ówczesnej społeczności Oksywia, co starano się w publikacji wykazać.

Charakterystyka źródła i metoda wydawnicza

Publikowane źródło zostało sporządzone w formie tabeli na zszywce papieru kancelaryjnego w linie, o wymiarze 31 × 21 cm. Stan zachowania papieru należy uznać za średniodobry, gdyż są przedarcia na zgięciach i zaplamienia. Te ostatnie powstały wskutek zalania (ciemna plama w górnym lewym rogu o wymiarach ok. 5,5 × 6 cm) oraz stanowią ślady użytkowania (plamy po palcach w dolnych narożnikach po obu stronach karty). Papier w całości jest żółknięty i w różnych częściach widać na nim niewielkie ciemniejsze przebarwienia.

¹ AP Gdynia, Gminy wiejskie z terenu m. Gdyni, sygn. 681/84; tamże, Komisariat Rządu w Gdyni, sygn. 682/502.

Pierwsza i ostatnia karta, w górnej części, posiadają zakładki o wymiarze 3,2 × 21 cm. Zakładka z pierwszej karty stanowi jednocześnie nagłówek tabeli, zatytułowany: „Lista stałych mieszkanców Gmini Oksywie”. Ponadto znalazły się tu tytuły kolumn: „Nazwisko i Imię”, „Zawód” oraz „miejsce i data urodzenia”. Na ostatniej zakładce znajdują się trudno zrozumiałe podliczenia z podkreśloną liczbą „980”. Być może była ona sumą stałych i czasowych mieszkańców Oksywia. Zszyta za pomocą lnianej nici zszywka łącznie liczy 36 stron, przy czym strony 22, 33 i 34 pozostały niezapisane. Na stronie 36 znajduje się podpis (być może własnoręczny) autora listy, czyli: „August Grünwald / Gdynia-Oksywie / pow. Morski / Pomorze”. Ponadto poniżej, na środku karty w kolumnie, z niewyjaśnionych powodów zostały zapisane nazwiska: „Schödtke [?] / Krüger / Jannulewitz / Krez [?] / W. Detlaf”.

Paginację wykonano w 2012 roku, po włączeniu źródła do zbiorów Muzeum Miasta Gdyni, gdzie jest obecnie przechowywane w Dziale Historycznym pod sygnaturą MMG/HM/I/4656. Rubryki tabeli wykonano ołówkiem kopiaowym. Tekst rękopiśmienny wykonany został naprzemiennie czarnym atramentem, ołówkiem grafitowym lub kopiaowym. Wynika to stąd, że spis mieszkańców przypuszczalnie był sporządzany w ciągu dłuższego czasu, najpewniej w 1925 roku. Charakter pisma jest w miarę staranny.

Mimo że spis oksywan nie posiada formuły datacyjnej, można ją odtworzyć na podstawie znajdujących się w nim „najmłodszych” wpisów – dat urodzin dzieci, kończących się na 18 listopada 1925 roku. Jeden z wpisów odnosi się do dziecka urodzonego w 1929 roku (nr 461), przy czym był to ewidentny późniejszy dopisek, wykonany innym narzędziem pisarskim niż wpisy dotyczące pozostałych członków tej rodziny. Za tym, że spis powstał w 1925 roku, przemawiają również inne wpisy. W skrajnej prawej kolumnie, w publikacji oznaczonej nr 10 (przypiski), przy niektórych, nielicznych nazwiskach znajduje się wiek osób. W pozycji nr 433 podano wiek „68 lat” przy osobie urodzonej w 1857 roku. Podobnie pod nr 540 – „26 lat” jako wiek osoby urodzonej w 1899 roku. Z różnicy wynika, że zapis pochodzi z 1925 roku. Idąc tym tropem, czyli uznając 1925 za rok sporządzenia listy, udało się odtworzyć daty urodzenia dzieci zanotowanych pod nr 56 i 58, czyli odpowiednio dla 14-latka 1911 rok i dla 8-latki – rok urodzenia 1917. Informacje te zdołano potwierdzić odpowiednimi zapisami w oksywskiej księdze chrztów. Odstępstwem są dwa zapisy: spod nr 385, z którego wynika, że został on sporządzony w 1927 roku, i spod nr 393, zanotowanego być może w 1924 roku. Niewykluczone, iż były to jednak pomyłki.

Rękopiśmienna lista mieszkańców ma liczne luki i niekiedy pomyłki, które udało się skorygować. W miarę możliwości luki źródłowe starano się uzupełnić, co podobnie jak omyłki zostało stosownie oznaczone nawiasami

kwadratowymi i przypisami. Niezbędnymi w tym zakresie okazały się księgi metrykalne Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Michała Archaniola w Gdyni-Oksywiu² oraz zachowana księga meldunkowa Oksywia z lat 1906–1927³. Do oryginalnej tabeli spisowej dodano nowe kolumny – jak można sądzić, niezbędne – których zawartość, dla odróżnienia, zapisano kursywą. Należą do nich: kolumna nr 1, w której wpisano paginację oryginalnej zszywki, kolumna nr 2 zawierająca liczbę porządkową, która ma na celu łatwiejsze operowanie danymi ze źródła, oraz kolumna nr 9 z nazwiskami rodowymi zamężnych lub owdowiałych kobiet. Udało się zrekonstruować 101 nazwisk dla 150 kobiet. Ten ostatni zabieg, wymagający żmudnych kwerend w księgach metrykalnych, miał na celu uwypuklenie znaczenia kolumny „nr rodzinny” (3). Dzięki informacjom z kolumny nr 3 udało się ustalić tzw. głowy rodzin w poszczególnych rodzinach, które za każdym razem oznaczono cyfrą 1. Ponadto numery rodzinne pozwoliły na ustalenie liczby osób żyjących we wspólnym gospodarstwie domowym. Okazuje się, że często pod wspólnym dachem⁴ mieszkali gospodarze i ich służba. Niekiedy też niejasne były relacje rodzinne, gdy wykazywano kobiety bez podania nazwisk rodowych. Ich ustalenie, w wyniku wspomnianej kwerendy, ułatwiło rozeznanie się w niekiedy zawiłych relacjach rodzinnych. Na przykład w rodzinie o numerach porządkowych od 21 do 24 występuje właścicielka Anna Retzka z dwoma synami oraz matka Anna Ficht. Ustalenie nazwiska rodowego właścicielki pozwoliło jednoznacznie potwierdzić, że była ona córką Anny Ficht, czyli że „matka” nie odnosiło się do synów, lecz do właścicielki.

Na obecnym etapie badań nie jest możliwe jednoznaczne ustalenie przyczyn powstania *Listy stałych mieszkańców gminy Oksywie*. Niewykluczone, że wchodziły tu w grę cele ewidencyjne, związane z jakąś sprawozdawczością urzędu sołeckiego.

Ze względu na specyfikę źródła do jego opublikowania zastosowano indywidualną metodę wydawniczą, wzorowaną na znanych historykom instrukcjach wydawniczych, podanych ostatnio do druku przez Janusza Tandeckiego i Krzysztofa Kopińskiego⁵. Zaczerpnięto z nich przede wszystkim

² Pelen wykaz ksiąg przechowywanych w Archiwum Archidiecezjalnym w Gdańsku i w kancelarii parafialnej w Gdyni-Oksywiu zamieszczony został w bibliografii.

³ AP Gdynia, Melderegister für An- und Abmeldungen an - und abziehender Personen der Gemeinde Oxhöft Kreis Putzig, sygn. 681/86.

⁴ To określenie należy traktować bardzo umownie, gdyż skądinąd wiadomo, że służba często pomieszkowała w oborach wraz z inwentarzem, a w najlepszym wypadku w komorze.

⁵ I. Ihnatowicz, *Projekt instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych XIX i pocz. XX w.*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 7, 1962, s. 99–124; *Materiały do instrukcji wydawniczej dla źródeł do dziejów najnowszych Polski*, oprac. S. Kalabiński, F. Tych, Warszawa 1958 [maszynopis powielany], w: J. Tandecki, K. Kopiński, *Edytorstwo źródeł historycznych*, Warszawa 2014, s. 385–447.

Lista stałych mieszkańców Gminy Oksywie					
	Imię	Imię	miejsce i data urodzenia		
1	Klementy Augustyn	gospodarz	Oksywie	24	10 1860
2	" Józef	syn	"	12	1 1839
3	" Stefan	"	"	25	5 1802
4	" Feljanna	matka	Oksywie	23	6 1836
5	" Walentyna	siostra	"	12	11 1863
6	"	"	"	"	"
7	"	"	"	"	"
8	"	"	"	"	"
1	Westfal Ignacy	gosp.	Oksywie	1	5 1877
2	" Blawie	żona	"	6	7 1836
3	" Maja	siostra	"	2	2 18
4	" Ignacy	syn	"	31	1 13
5	" Sebastian	"	"	26	3 20
6	"	"	"	15	8 21
7	"	"	"	4	8 23
8	"	"	"	15	3 17
1	Klella Augustyn	żona	Oksywie	23	8 1845
2	" Józef	syn	"	3	1 1842
3	" Thokla	siostra	"	26	9 17
4	Fuchs Józef	stomach	"	2.	1. 1841
5	"	"	"	"	"
6	"	"	"	"	"
1	Pekala Anna	żona	Oksywie	13	10 1837
2	" Antoni	syn	"	5	6 12
3	" Teodor	"	"	10	11 14
4	Fuchs Anna	matka	"	17	5 1841
5	"	"	"	"	"

Pierwsza strona spisu stałych mieszkańców gminy Oksywie

konstrukcję wstępu do właściwego tekstu źródłowego, a także jego szatę graficzną, na którą składają się: miejsce i data wystawienia, regest wstępny, wreszcie dane na temat zachowanego przekazu dokumentu, tj. w tym przypadku jego oryginału. Zgodnie z instrukcjami wydawniczymi tekst źródła zapisany jest antykwą, wszelkie jego uzupełnienia zamknięte zostały w nawias kwadratowy, natomiast tekst pochodzący od wydawcy podano kursywą. Największym odstępstwem od instrukcji wydawniczych jest niezaopatrzenie źródła w osobne przypisy literowe (tekstowe), informujące o brzmieniu tekstu oraz także w przypisy liczbowe (rzeczowe), objaśniające obiekty topograficzne i występujące osoby. Ze względów technicznych przypisy tekstowe

i rzeczowe otrzymały numerację liczbową u dołu strony. Zastosowanie osobnych przypisów literowych i liczbowych na końcu źródła w znaczny sposób utrudniłoby jego percepcję.

Ważnym zabiegiem była korekta pisowni imion, mająca na celu ich uwspółcześnienie i ujednolicenie. Skorygowano, bez specjalnego zaznaczania, następujące imiona: Antonja = Antonia, Aloizy = Alojzy, Broisława = Bronisława, Cecilja, Cecilia = Cecylia, Czesław = Czesław, Emilja = Emilia, Eufemja = Eufemia, Eufrosina = Eufrozyna, Ferdinand = Ferdynand, Francyska = Franciszka, Francyszek = Franciszek, Henrik = Henryk, Ilidja = Ilidia, Jakób = Jakub, Jósef = Józef, Juliana, Juljana, Juljanna = Julianna, Julja = Julia, Katharzyna = Katarzyna, Leokadja = Leokadia, Lucia, Lucja = Łucja, Marja = Maria, Marjanna = Marianna, Martha = Marta, Mathilda = Matylda, Melanja = Melania, Narcis = Narcyz, Otilja, Ottilja, Otylja = Otylia, Pelagja = Pelagia, Rosalja, Rozalja = Rozalia, Sebastjan = Sebastian, Sofia, Sofja, Zofja = Zofia, Stefanja = Stefania, Thekla = Tekla, Thereza = Teresa, Veronika = Weronika, Walerja = Waleria, Walerjan = Walerian. Imiona zapisane w języku niemieckim nie zostały zmienione, gdyż mogą one świadczyć o tożsamości narodowej ich właścicieli.

Najmniej ingerowano w pisownię nazwisk. Korekt dokonano jedynie w stosunku do następujących nazwisk: Abram = Abraham, Sliwinski = Śliwiński, Jakubjak = Jakubiak, Leszczynski (-a) = Leszczyński (-a), Lewinski (-a) = Lewiński (-a), Nikelski (-a) = Nikielski (-a), Stanislawski (-a) = Stanisławski (-a), Stin = Styn, Fycht = Ficht, Swierynska = Świerzyńska, Katarzynski (-a) = Katarzyński (-a). Po dłuższym namyśle zamieniono również formę nazwiska Gł(l)oszewski (-a) na Głowczewski (-a). Mimo że rodzina posługiwała się, albo raczej była obdarzana od drugiej połowy XIX wieku, obiema formami jednocześnie, za zmianą przeważał czynnik niewystępowania obecnie na Pomorzu zapisu nazwiska w brzmieniu Gł(l)oszewski (-a)⁶. Ze względu na funkcjonujące ówczesnie i spotykane również do dziś oboczności zmian nie wprowadzono względem nazwisk: Skoczke lub Skoczka, Kopicki lub Kopitzki, Kahs lub Kass, Plock i Płock oraz Plomin, znany też jako Płomień.

Nazwy geograficzne pozostawiono bez zmian, gdyż za wyjątkiem nazw obecnych dzielnic Gdyni wszystkie pozostałe otrzymały przypisy rzeczowe, w których skorygowano również zniekształcenia. Zrezygnowano ze sporządzenia indeksów geograficznego i osobowego. W miejsce ostatniego sporządzono dwa alfabetyczne wykazy nazwisk z podaniem liczby wystąpień. Pierwszy z nich dotyczy nazwisk występujących w źródle, drugi natomiast obejmuje nazwiska rodowe kobiet odtworzone na podstawie ksiąg metrykalnych.

⁶ Zob. *Słownik nazwisk używanych w Polsce na początku XXI wieku*, oprac. K. Rymut, Kraków 2003.

Wykaz symboli użytych w tekstach:

–	– opuszczenie przez wystawcę
[/] lub []	– nawiasy wydawcy
a[b]c	– uzupełnienia tekstu
[!]	– potwierdzenie błędu lub wyjątkowości
[?] lub [?]	– wątpliwość

Zarys dziejów Oksywia do 1925 roku

Pierwsza historyczna wzmianka o Oksywiu ściśle łączy się z aktem fundacji klasztoru norbertanek w Żukowie, dokonanej przez princepsa gdańskiego Mściwoja I i jego żonę Zwinisławę około 1212 roku⁷. Wśród licznych nadań princepsa dla klasztoru w dokumencie fundacyjnym znalazł się też niezwykle bogaty dar jego żony. Obejmował on „całe Oksywie” (*totum Oxsiua*) z „przynależnościami”, co w dzisiejszym znaczeniu należy rozumieć jako całą Kępę Oksywską. Nie ulega wątpliwości, że centralnym punktem Kępy musiała być osada o nazwie Oksywie, w której wkrótce po tym wydarzeniu wybudowano kościół i erygowano jedną z pierwszych parafii w tej części Pomorza. Późniejsze skomplikowane losy zgromadzenia panien żukowskich, w tym przede wszystkim ponadstuletni konflikt z potężnym klasztorem cystersów w Oliwie, a także przenoszenie poszczególnych wsi na prawo niemieckie i łącząca się z tym komasacja osad⁸, spowodowały, że od drugiej połowy XIV wieku do 1772 roku norbertanki posiadały tylko trzy wsie w południowej części Kępy Oksywskiej, tj. Oksywie z młynem, przystanią rybacką i dwiema karczmami, Obłuże z folwarkiem i karczmą oraz Pogórze z karczmą. Ten spory majątek, położony na żyznych glebach Kępy Oksywskiej, powodował, że mniszki starały się zabezpieczać wszelkie swoje prawa do niego różnymi sposobami, zwłaszcza poprzez wytwarzanie i przechowywanie odpowiedniej dokumentacji⁹. Nagły zwrot w historii tych wsi nastąpił wraz z pierwszym rozbiorem Polski, kiedy dobra ziemskie norbertanek przeszły na własność króla pruskiego.

⁷ Szerzej na temat fundacji, wraz z omówieniem wcześniejszej literatury, zob. B. Śliwiński, *Wież Żukowo wedle najdawniejszych źródeł pisanych*, w: *Dzieje Żukowa*, pod red. tegoż, Żukowo 2003, s. 41–51. Polskie tłumaczenie dokumentu fundacyjnego znajduje się w publikacji: *Dokumenty Oksywia, Obłuża i Pogórza 1212–1771*, wyd. T. Rembalski, przy współudziale J. Szerle, tłum. tekstów łacińskich A. Pająkowska, „Studia i Materiały Muzeum Miasta Gdyni”. Seria I. Wydawnictwa Źródłowe nr 2, Gdynia 2012, s. 3–5.

⁸ Problematyka ta została szczegółowo omówiona w pracy: T. Rembalski, *Dzieje osadnictwa na terenie współczesnych gmin Gdynia i Kosakowo od XIII do XV wieku*, „Studia i Materiały Muzeum Miasta Gdyni”. Seria II. Studia i Monografie, nr 2, Gdynia 2006, *passim*.

⁹ Tamże, s. 18–65.

Oksywie, podobnie jak inne sąsiednie wioski należące do norbertanek, czy też cystersów lub kartuzów, zostały włączone do nowej jednostki administracyjnej o nazwie Urząd Domenalno-Rentowy¹⁰, którego siedzibą były początkowo Mosty, a od 1819 roku Sopot¹¹. Według sporządzonego przez Prusaków katastru kontrybucyjnego, zwanego też fryderycjańskim¹², na początku 1773 roku w Oksywiu i przysiółku Na Piaskach mieszkało łącznie 115 osób, uprawiających 12 łanów ziemi, z których odprowadzano kontrybucję. Wśród mieszkańców wsi wyliczono sołtysa (*Schultz*), 3 gburów (*Bauern*), karczmarza (*Krüger*), 8 czynszowników (*Zinsleute*), 3 chałupników i najemników (*Häusler u. Mietsleute*), 5 komorników (*Einlieger*). Natomiast w przysiółku Na Piaskach (*Ausserhalb dem Dorf auf dem Sande*) zamieszkiwało 2 czynszowników i 2 chałupników (*Kossäthen*). W całej wsi hodowano wówczas 27 koni, 43 woły, 21 krów, 75 owiec i 28 świń. Z kolei Na Piaskach odpowiednio po 5 koni i wołów, 6 krów, 12 owiec i 1 świnie¹³.

W 1820 roku w Oksywiu zamieszkiwały 184 osoby, z których tylko jedna była wyznania luterańskiego, pozostałe zaś katolickiego. We wsi były 32 „dymy”, karczmarz, szynkarz i krawiec¹⁴. Imienny spis mieszkańców Oksywia (tzw. głów rodzin) z 1832, i podobny z 1834 roku, wykazywał następujące osoby: sołtys Józef Glasz; 5 gburów: Józef Choyke (zarazem karczmarz), wdowa Anna Grönwald, Józef Dorsz (*Dorsch*), Marcin Klebba i Antoni Dentz; 8 półgburów: Wojciech Westphal, Jerzy Denz, Antoni Bradtke, spadkobiercy Jana Petkego (w 1832 Józefa Paserczyńskiego), Adam Kass, Jan Nowc, Adam Nowc i Maciej Kurr, który miał współwłasność z Ignacym Borną (jednocześnie karczmarzem Na Piaskach); 3 ćwierćgburów: Stanisław Glasz, Józef Skotzke i Antoni Strumski; 5 chałupników: Paweł Czenske, Michał Kohn, Michał Dorsz, Adam Borski (*Borske*) i Efraim Krefft; ponadto komornicy: Antoni

¹⁰ Szerzej na ten temat zob. *Archiwum Państwowe w Gdańsku. Przewodnik po zasobie do 1945 roku*, oprac. Cz. Biernat, Warszawa – Łódź 1992, s. 87.

¹¹ F. Schultz, *Geschichte der Kreise Neustadt und Putzig*, Danzig 1907, s. 545.

¹² O katastrze pisali m.in.: M. Biskup, *Mikrofilm odpisów katastru fryderycjańskiego dla Prus Królewskich z r. 1772–1773*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 58, 1961, nr 2; Cz. Biernat, *katastry kontrybucyjne Prus Królewskich i Obwodu Nadnoteckiego z roku 1772/1773*, „Zapiski Historyczne”, t. 29, 1964, z. 3; S. Cackowski, *Z dziejów polityki ekonomicznej pruskiego absolutyzmu. Kataster podatkowy z r. 1772/1773 dla ziem pierwszego zaboru pruskiego*, „Zeszyty Naukowe UMK”, Historia 3, 1967, s. 41–76; tenże, *Pruski kataster podatkowy z roku 1772/1773. Problemy heurystyczne*, w: *Pomorze – Brandenburgia – Prusy (państwo i społeczeństwo). Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Bogdanowi Wachowiakowi z okazji 70-lecia urodzin i 50-lecia pracy naukowej*, pod red. W. Stępińskiego i Z. Szultki, Szczecin 1999, s. 91–98; D. Łukasiewicz, *Kataster fryderycjański dla Prus Zachodnich z 1772/73 roku*, w: tamże, s. 99–118.

¹³ AP Toruń, Zbiory archiwalne Towarzystwa Naukowego w Toruniu, sygn. 377, nr 60. Spis nazwisk z tego źródła zob. T. Rembalski, *Gdynia i jej dzielnice przed powstaniem miasta (XIII–XX wiek)*, Gdynia 2011, s. 125.

¹⁴ *Uebersicht der Bestandtheile und Verzeichniß aller Ortschaften des Danziger Regierungs-Bezirktes*, Danzig 1820, s. 174–175.

Denz, Dettlaff, Chrystian Kreft, Michał Kreft i Jan Skotzke¹⁵. Ów spis głów rodzin sporządzony był celem przeprowadzenia podziału wspólnot wiejskich (łąk i pastwisk), który w Oksywiu sfinalizowany został w latach 1839–1840¹⁶. Był to jeden z kolejnych etapów reform związanych z uwłaszczeniem chłopów.

Innym efektem tych reform było powstawanie szkół ludowych, taką szkołę w Oksywiu założono już w 1817 roku. Pierwszym nauczycielem oksywskim był Jan Kolberg (ok. 1777–1846). W latach 1842–1847 jako miejscowy „szkolny” notowany był niejaki Ebert, który mieszkał w szkole z żoną, teściową i czworgiem dzieci w wieku od roku do sześciu lat. W 1880 roku do pracy w szkole oksywskiej został skierowany Michał Raszke (1859–1932) – syn organisty ze Starej Kiszewy, który został również miejscowym organistą. W 1883 roku ożenił się z najmłodszą córką nieżyjącego już sołtysa oksywskiego Pauliną Glasz, ale wkrótce zmuszony został opuścić wieś. Do Oksywia wrócił w 1897 roku, lecz objął już wyłącznie posadę organisty¹⁷.

W XIX wieku, wskutek przyrostu naturalnego, nastąpiła znaczna rozbudowa należącej do Oksywia osady zwanej od XVIII wieku Oksywie na Piaskach lub Oksywskie Piaski, która znajdowała się w miejscu średniowiecznego młyna, karczmy i stacji rybackiej. Dynamiczny wzrost liczby ludności w stosunku do danych z początku XIX wieku odnotowały statystyki z jego drugiej połowy. W 1871 roku, w 69 budynkach mieszkalnych, Oksywie zamieszkiwało 814 osób, z których 608 (75%) urodziło się w tej wsi. W stosunku do spisu z 1867 roku liczba ludności wzrosła o 40 osób (4,9%). Wśród mieszkańców dominowały kobiety (54%), ponad czwartą część mieszkańców wsi stanowiły dzieci poniżej 10. roku życia. Z osób powyżej tej granicy wiekowej 476 umiało czytać i pisać, a 122 było analfabetami. Przytłaczająca część oksywan wyznawała katolicyzm, gdyż zamieszkiwało tu jedynie 16 ewangelików (ok. 2%)¹⁸. Według obliczeń krakowskiego badacza Stefana Ramuła¹⁹ na początku lat 90. XIX wieku w Oksywiu mieszkało 709 Kaszubów-katolików i 10 Niemców-ewangelików, łącznie 719 osób²⁰. Zapewne w obliczeniach tych zabrakło mieszkańców oksywskich przysiółków, o których wspominają pruskie

¹⁵ AP Gdańsk, Urząd Domenalno-Rentowy w Mostach – Sopocie, sygn. 66/14, b.p.; AP Bydgoszcz, Pruska Komisja Generalna w Bydgoszczy, sygn. 52/41/984, k. 5.

¹⁶ Tamże, k. 57–61v; tamże, sygn. 52/41/985, passim; tamże, sygn. 52/41/986, passim.

¹⁷ T. Rembalski, *Gdynia i jej dzielnice*, s. 126. O tej rodzinie zob. również w części źródłowej.

¹⁸ *Die Gemeinden und Gutsbezirke der Provinz Preussen und ihre Bevölkerung. Nach dem Urmaterialien der allgemeinen Volkszählung vom 1. Dezember 1871*, bearb. vom Königlichen Statistischen Bureau, Berlin 1874, s. 390–391.

¹⁹ Biogram tego uczonego opracował J. Treder, *Ramułt Stefan (1859–1913)*, w: *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, pod red. S. Gierszewskiego, t. IV, pod red. Z. Nowaka, Gdańsk 1997, s. 37–38.

²⁰ S. Ramułt, *Statystyka ludności kaszubskiej*, Kraków 1893, s. 47.

statystyki. W rzeczywistości liczba oksywnian w 1895 roku spadła do 689 osób, ale dodatkowo w przysiółkach Na Bagnach (*Am Bruch*) mieszkały 34 osoby, a Na Piaskach (*Auf dem Sande*) 184, co łącznie dawało 907 mieszkańców²¹. W 1905 roku Oksywie zamieszkiwało 720 osób, Na Piaskach było 202 mieszkańców, a Na Bagnach 18, czyli w sumie 940 osób²².

Wraz z wejściem w życie ustawy o powiatach z 1872 roku²³, po zjednoczeniu Niemiec i utworzeniu II Rzeszy, w Oksywiu zlikwidowano dziedziczne wolne sołectwo, zniesiono też urzędy domenalno-rentowe. W miejsce sołtysa władzę we wsi przejął jego odpowiednik – obieralny, kadencyjny (6 lat) naczelnik gminy (*Gemeindevorsteher*). Szczegółem nadrzędnym wobec gminy był obwód (*Amtsbezirk*), na którego czele stał naczelnik obwodu (*Amtsvorsteher*), odpowiednik polskiego wójta. Oksywie stało się również oficjalną siedzibą obwodu oraz Urzędu Stanu Cywilnego, w którego granicach znalazły się wioski: Oksywie, Obłuże (wieś i dwa folwarki: Nowe i Stare Obłuże), Pogórze i Kosakowo²⁴. Na kolejne wyższe stopnie administracji państwowej składały się: powiat (*Kreis*), rejencja (*Regierungsbezirk*) i prowincja (*Provinz*). Po wspomnianej reformie obszar współczesnej dzielnicy Gdyni położony był w prowincji Prusy Zachodnie (*Westpreußen*), rejencji Gdańsk (*Danzig*) i powiecie Wejherowo (*Neustadt in Wpr.*). W 1887 roku z powiatu Wejherowo wydzielono powiat pucki, w którym znalazło się Oksywie²⁵. Pobieźna lektura obszernego, kilkusetstronicowego poszytu dotyczącego urzędników gminnych pozwala na zapoznanie się z ich nazwiskami, z których kilka należy przywołać. W tym samym roku, w którym utworzono powiat pucki, odbyły się wybory do władz gminnych, skąd wiadomo, że naczelnikiem (sołtysem) po Józefie Chojce został gbur Ignacy Paczul (*Patschull*). Ławnikami w tym czasie byli półgbur Józef Westphal i karczmarz Józef Schlicht. Funkcję naczelnika obwodu (wójta) oksywskiego pełnił wówczas Theodor Thymian z Nowego Obłuża²⁶. W wyborach na ławników z 1891 roku zwyciężyli Maciej Kurr i Adam Nowc²⁷,

²¹ *Gemeindelexikon für die Provinz Westpreußen. Auf Grund der Materialien der Volkszählung vom 2. Dezember 1895 und anderer amtlicher Quellen*, bearb. vom Königlichen Statistischen Bureau, Berlin 1898, s. 62.

²² *Gemeindelexikon für das Königreich Preußen. Auf Grund der Materialien der Volkszählung vom 1. Dezember 1905 und anderer amtlichen Quellen*, bearb. vom Königlich Preussischen Statistischen Landesamte, Hf. II. Provinz Westpreußen, Berlin 1908, s. 102–103.

²³ *Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preussischen Staaten*. Nr. 41 (Nr. 8080). Kreisordnung für die Provinzen Preußen, Brandenburg, Pommern, Posen, Schlesien und Sachsen. Vom 13. Dezember 1872.

²⁴ *Gemeindelexikon für die Provinz Westpreußen. Auf Grund der Materialien der Volkszählung vom 2. Dezember 1895 und anderer amtlichen Quellen*, bearb. vom Königlichen statistischen Bureau, Berlin 1898, s. 54–65.

²⁵ F. Schultz, *Geschichte* s. 397.

²⁶ AP Gdynia, sygn. 682/42, s. 1–60.

²⁷ Tamże, s. 113–119.

a od 1896 roku naczelnikiem gminy był Józef Schlicht²⁸. W roli naczelnika Schlicht wzmiankowany był z pewnością jeszcze w 1904 roku²⁹. W 1912 roku, i być może w czasie I wojny światowej, naczelnikiem gminy był już August Śliwiński, a pod koniec czasów pruskich czasowo Jan Bradtke³⁰.

Należy również nadmienić, że od 1887 roku opodal wsi Oksywie, w odległości 60 m od brzegu morza, funkcjonowała latarnia morska, z 10-metrową wieżą i światłem bijącym z wysokości 46,5 m n.p.m. Po wybudowaniu portu gdyńskiego oksywska latarnia straciła na znaczeniu i w 1933 roku została wygaszona³¹.

W celu podniesienia poziomu gospodarki rolnej w latach 60. XIX wieku zaczęto zakładać na Pomorzu kółka rolnicze. Szczególnie propagowały one płodozmian, w miejsce archaicznej trójpółowki. Członków takiego kółka zrzeszało również Oksywie³². Zostało ono założone w 1869 roku, pod nazwą Towarzystwo Rolnicze, w oksywskiej restauracji Karola Wolszona. Według sporządzonego wówczas spisu należało do niego 26 gburów, 4 półgburów, 5 sołtysów (z Gdyni, Mechelinek, Oksywia, Rumi i Zagórza), czeladnik murarski z Gdyni, bliżej nieokreśleni inspektor i rentier oraz 2 księży³³. Jednym z członków Towarzystwa Rolniczego był oksywski proboszcz ks. Antoni Mühl (1838–1912), który w tym samym roku założył w Oksywiu również spółkę pożyczkową³⁴.

Na niwie narodowej w latach 1909–1916 w Oksywiu działało również Towarzystwo Czytelni Ludowych, a jego bibliotekarzami byli cieśla Antoni Kaleta (1909) i „włodarz” Jan Koszałka³⁵. Pracy oświatowej było sporo, tak na terenie całej parafii, jak i w samym Oksywiu, o czym wspominał ówczesny wikariusz ks. Józef Dembieński w następujący sposób: „(...) pewnej niedzieli, przy pięknej pogodzie, przechadzając się nad brzegiem, widzę kilka łodzi płynących po wodzie, wypełnionych młodzieżą, przeważnie w wieku szkolnym, która sobie używała wiosłowania, wyśpiewując przy tym niemieckie »liedry«, kiedy przecież umieją już na pamięć polskie pieśni”. Duchowny zwrócił im uwagę na niewłaściwe postępowanie, lecz: „Nie trwało długo, a przychodzą do mnie niektóre matki, pełne obawy, że pewnikami mnie zaaresztują, bo chodził po domach żandarm i spisywał w tej sprawie protokół. Oczywiście,

²⁸ Tamże, s. 195.

²⁹ Tamże, s. 491.

³⁰ Tamże, s. 556, 721.

³¹ T. Rembalski, *Gdynia i jej dzielnice...*, s. 127.

³² Sz. Wierchosławski, *Polski ruch narodowy w Prusach Zachodnich w latach 1860–1914*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1980, s. 45.

³³ S. Gierszewski, *Początki ruchu chłopskiego w okolicy Gdyni*, „Rocznik Gdyński”, nr 4, 1983, s. 18, 20.

³⁴ H. Mross, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej wyświęconych w latach 1821–1920*, Pelplin 1995, s. 212. O Spółce Pożyczkowej zob. też Sz. Wierchosławski, *Polski ruch...*, s. 96–98, 134.

³⁵ J. Wróblewski, *Polskie biblioteki ludowe w zaborze pruskim i na terenie Rzeszy Niemieckiej w latach 1843–1939*, Olsztyn 1975, s. 250, 314, 316.

nie aresztowali mnie, bo nie było po temu żadnych podstaw prawnych, ale widoczne było, że zbierają na mnie materiał”³⁶.

Pod koniec I wojny światowej mieszkańcy Oksywia przodowali wśród okolicznej ludności w działaniach na rzecz odzyskania niepodległości przez Polskę. W raporcie władz niemieckich z 1 II 1919 roku czytamy:

„Rybak Abraham z Oksywia-Piaski posiada listy zatytułowane »Polskie podatki« i przeprowadził zbiórkę, podobnie czynił Kaletta z Oksywia. Obydwaj przekazali pieniądze proboszczowi Łowickiemu z Oksywia. Wójt oferował 50 marek, Grönwald [!] z Oksywia 30 marek, rolnik Jankowski z Rumi, poprzednio zamieszkały w Oksywiu, ofiarował również pewną kwotę. Rolnik Jan Denz dał 16 marek, a Kaszubka dała 6 lub 7 marek.

Mniej więcej przed 14 dniami przeprowadzono we wsi rewizję w poszukiwaniu broni. Podobno znaleziono kilka karabinów, m.in. u proboszcza. Dwaj główni agitatorzy we wsi, to duchowny i rolnik Grönwald. W wyborach [do niemieckiego Zgromadzenia Narodowego, zbojkotowanego przez Polaków – przyp. T.R.] brało udział 80 osób na 400 uprawnionych”³⁷.

Wiadomo również, że w Oksywiu działała Rada Ludowa (*Volksrat*), która w osobach Jakuba Muży, Franciszka Plomina, Jana Bigotta i Józefa Abrahama w maju 1919 roku domagała się m.in. przedstawicielstwa we władzach lokalnych dla robotników i rybaków³⁸.

W maju 1919 roku odbyły się wybory na naczelnika gminy, w których zdecydowanie wygrał August Grünwald, zdobywając 7 głosów rady gminy, wobec kontrkandydata Anastazego Ziemanna, który otrzymał tylko jeden głos³⁹. Ten ostatni – niewykluczone, że z inspiracji puckiej landratURY – zakwestionował zwycięstwo Grünwalda. Wywołało to konflikt, w czasie którego Grünwald odmówił landratowi sprawowania funkcji komisarycznego naczelnika gminy. Na krótko naczelnikiem został Jan Bradtke. Ostatecznie spór został rozwiązany dopiero na poziomie ministra spraw wewnętrznych w Berlinie. Późną jesienią 1919 roku Grünwald powrócił na stanowisko⁴⁰.

³⁶ Ks. J. Dembieński, *Radości mało – goryczy dużo. Pamiętnik Pomorzańszczyzny z lat 1879–1920*, oprac. A. Bukowski, Warszawa 1985, s. 246.

³⁷ *Obraz nastrojów panujących wśród ludności kaszubskiej zamieszkującej okolice Gdyni na przełomie lat 1918–1919*, wstęp i przyp. oprac. M. Widernik, tłum. tekstu raportu z j. niemieckiego Cz. Biernat, „Rocznik Gdyniński”, nr 12, 1996, s. 52.

³⁸ AP Gdynia, sygn. 682/42, s. 720.

³⁹ Tamże, s. 723–725.

⁴⁰ Tamże, s. 733–816.

*Augustyn Grünwald, pocz. XX wieku.
Zbiory Urszuli Witczak*

*Augustyn Grünwald z żoną Anną,
około 1920 roku.
Zbiory Krystyny Doering*

*Dzieci z rodziny Grünwaldów oraz ich sąsiad Nowc na drodze wiejskiej w Oksywiu,
w tle dom Augustyna Grünwalda, 1910–1914.
Zbiory Krystyny Doering*

*Współczesny widok domu sołtysa oksywskiego Augustyna Grünwalda, 2011 r.
Foto T.R.*

W styczniu i lutym 1920 roku, w wyniku postanowień traktatu wersalskiego, Polska odzyskała dostęp do morza, lecz bez najważniejszego ośrodka w rejonie, jakim był Gdańsk. Koniecznością stało się wybudowanie własnego portu morskiego. Wybór miejsca pod nowy port padł na zatoczkę między Oksywiem a Kamienną Górą, nazywaną przez miejscowych „Bożą Zatoczką”⁴¹. Początkowo (1921–1923) powstał Tymczasowy Port Wojenny i Schronisko dla Rybaków, dopiero potem (1924) przystąpiono do budowy portu właściwego⁴². Mimo początkowych sporów ustalono, że port będzie się nazywać gdyński, a nie oksywski. Już od początku lat 20. XX wieku Oksywie (głównie obszary łąkowe), podobnie jak Gdynia, stało się placem wielkiej budowy.

W pierwszej połowie lat 20. XX wieku Oksywie, mimo zachodzących zmian, zachowywało swój wiejski charakter. Jak do dziś mawiają niektórzy najstarsi mieszkańcy tej dzielnicy Gdyni: „Oksywie to była piękna i bogata wieś”⁴³. Nowa polska władza przeprowadzenie pierwszych wyborów do władz gminnych zarządziła już 15 lipca 1920 roku. Pruskie prawo zostało dostosowane do zmienionej sytuacji, która objawiała się przede wszystkim polskim nazewnictwem. Odtąd naczelnicy gminy nazywani byli sołtysami,

⁴¹ A. Nowaczyński, *Słowa, słowa, słowa...*, Warszawa 1939, s. 352.

⁴² Dzieje portu najszczegółowiej w swojej monografii przedstawił R. Mielczarek, *Budowa portu handlowego w Gdyni w latach 1924–1939*, Gdańsk 2001.

⁴³ Wypowiedź p. Michaliny Jeziorańskiej, mieszkanki Gdyni-Oksywia, z dn. 4 sierpnia 2011 r.

a naczelnicy obwodu wójtami. Zmiany zaszyły również w radzie gminy. W przypadku Oksywia liczyła ona odtąd 18, a nie jak za czasów pruskich 8 radnych. Byli to:

1. Ks. Łowicki Franciszek, proboszcz
2. Chojka Józef, rolnik
3. Muża Jakub, rybak
4. Śliwiński Augustyn, rolnik
5. Szmidka Józef, robotnik
6. Kass Marcin, murarz
7. Raszka Michał, organista
8. Ficht Jan, rybak
9. Nowc Adam, rolnik
10. Hallmann Jan, robotnik
11. Bradka Jan, rolnik
12. Grünwald Augustyn, rolnik
13. Kaletha Józef, robotnik
14. Westphal Ignacy, rolnik
15. Skoczek Józef, rolnik
16. Denz Władysław, rolnik
17. Płocki Michał, robotnik
18. Koszałka Jan, rolnik

Sołtysiem wybrano Augustyna Grünwalda, na którego oddano 18 głosów. Ławnikami zostali Władysław Denz i Jakub Muża, którzy otrzymali każdy po 11 głosów. Ich kontrkandydatami byli m.in. były naczelnik gminy Augustyn Śliwiński i proboszcz ks. Franciszek Łowicki⁴⁴. W kolejnych, a zarazem ostatnich wyborach wiejskich w historii Oksywia, w kwietniu 1923 roku, Augustyn Grünwald ponownie został wybrany na sołtysa. Otrzymał 17 głosów, a jego kontrkandydat Józef Herrmann zaledwie jeden. Jednak ten ostatni oraz ponownie Jakub Muża zostali ławnikami⁴⁵. W piśmie z 7 maja 1923 roku do starostwa w Pucku wójt oksywski Żelewski z Kosakowa tak scharakteryzował (pisownia oryginalna) nowo wybranych przedstawicieli władzy lokalnej:

„Donoszę uprzejmie, że Augustyn Grünwald jest dobrze znany na Starostwie. Józef Hermann ma zaufanie obywateli Oksywia i jest przychylni dla Polski, mówi po polsku i też Jakób Muża ma zaufanie w Oksywiu mówi po polsku, czytać i pisać umia słabo”.

⁴⁴ AP Gdynia, sygn. 682/42, s. 825–839.

⁴⁵ Tamże, s. 849–852.

Duże zmiany dla Oksywia przyniósł 1925 rok, gdyż w wyniku budowy kanału tzw. portu wewnętrznego wieś utraciła swe tradycyjne połączenie z Gdynią. Koniecznością stało się wybudowanie nowej drogi, co zostało zrealizowane dopiero w 1928 roku. Nowa ulica uzyskała nazwę Okrężnej (ob. Śmidowicza). W tym czasie Oksywie było już jednak dzielnicą Gdyni.

Oficjalne połączenie obu gmin wiejskich nastąpiło 9 stycznia 1926 roku, miesiąc później, 10 lutego 1926 roku, powiększona o 825 oksywskich hektarów Gdynia otrzymała prawa miejskie⁴⁶. Trudno jednoznacznie, a przede wszystkim dokładnie stwierdzić, ilu mieszkańców liczyło Oksywie w pierwszej połowie lat 20. XX wieku. Według Spisu Powszechnego w 1921 roku miało tu być 900 mieszkańców⁴⁷, z kolei Maria Sołtysik podaje, że w chwili włączenia Oksywia do Gdyni wieś liczyła ok. 1000 mieszkańców⁴⁸. W świetle publikowanego obecnie źródła wydaje się, że była to liczba wszystkich mieszkańców, tzn. stałych i przebywających tu sezonowo (czasowo). Przy czym liczba tych ostatnich, ze względu na specyfikę ich sytuacji, z pewnością ulegała wahaniom.

Spis mieszkańców z 1925 roku jako źródło demograficzne

Trudno jednoznacznie określić wartość danych dotyczących liczby wszystkich (stałych i czasowych) mieszkańców Oksywia w pierwszej ćwierci XX wieku. Dużo bardziej wiarygodne wydają się spisy stałych mieszkańców, w tym ostatni znany, datowany na koniec 1925 roku, który jest przedmiotem niniejszej publikacji. Wynika z niego, że liczba stałych mieszkańców Oksywia, wraz z przysiółkiem Oksywskie Piaski, wynosiła 769 osób. Wśród mieszkańców kobiety stanowiły niewielką, nieco ponad 51-procentową większość (395 osób). Mężczyzn było 374, czyli około 49%.

Spółeczność oksywską w 1925 roku należy uznać za młodą, gdyż większość mieszkańców (ponad 73%) stanowiły osoby do 45. roku życia, a więc urodzone po 1880 roku. Najwięcej, bo 20,5%, było osób urodzonych między 1900 a 1909 rokiem, a więc mających od 16 do 25 lat. W tej grupie, a także w młodszej, czyli wśród urodzonych w latach 1910–1919, mężczyźni przeważali liczbowo nad kobietami, odpowiednio o 2 i 11 osób. Kobiety z kolei dominowały we wszystkich starszych grupach wiekowych,

⁴⁶ M. Sołtysik, *Gdynia miasto dwudziestolecia międzywojennego. Urbanistyka i architektura*, Warszawa 1993, s. 172; M. Kardas, *Gdynia i jej władzę w latach 1926–1950. Główne problemy polskiej administracji publicznej miasta*, Toruń 2013, s. 39.

⁴⁷ *Rocznik statystyczny Gdyni 1933–1934*, red. B. Polkowski, Gdynia 1934, s. 11.

⁴⁸ M. Sołtysik, *Gdynia...*, s. 172.

co ilustruje załączona tabela 1, a zwłaszcza wykres 1 (tzw. piramida demograficzna). Najstarsza kobieta, urodzona w 1836 roku Julianna Śliwińska z d. Lipkowska, liczyła wówczas 89 lat. A najstarszy mężczyzna, urodzony w 1840 roku rybak Karol Krüger, miał 85 lat. Niewykluczone, że na procentową przewagę kobiet wobec mężczyzn w grupie urodzonych między 1880 a 1899 rokiem (26–35 lat) miał wpływ udział mężczyzn z tych roczników w działaniach wojennych na frontach I wojny światowej. Niewątpliwie część zmobilizowanych mężczyzn poległa, lecz nie dysponujemy odpowiednimi materiałami źródłowymi na ten temat⁴⁹. Wpływ I wojny światowej na swego rodzaju „zakłócenia” w normalnym rozwoju demograficznym społeczności oksywskiej można zilustrować, przedstawiając liczbę dzieci do 15. roku życia (urodzonych w latach 1910–1925), osobno dla poszczególnych roczników (wykres 2). Widoczna jest swego rodzaju zapaść demograficzna w liczbie dzieci urodzonych w końcowych latach wojny (1917–1918) i nagły skok liczby dzieci urodzonych w 1919 roku (i następnych latach do 1922 roku włącznie), co można wytłumaczyć powrotem zdemobilizowanych mężczyzn do domów. W demografii zjawisko to określa się mianem tzw. wyżu kompensacyjnego. W dokładnym wyjaśnieniu tych zjawisk niewątpliwie pomocne byłoby przebadanie akt metrykalnych, a jeszcze bardziej akt stanu cywilnego.

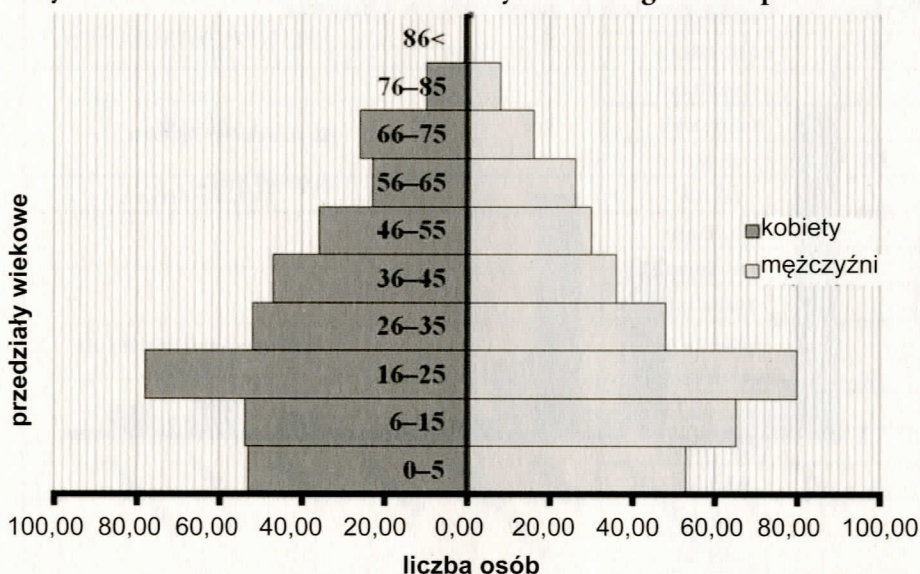
Informacje o miejscu urodzenia stałych mieszkańców Oksywia pozwalają również na zbadanie pochodzenia terytorialnego ówczesnych obywateli tej wsi. Warto przypomnieć, że według danych z 1871 roku aż 75% oksywan urodziło się w swojej rodzinnej wsi. Ponad pół wieku później było ich nieco mniej, choć i tak nadal tacy ludzie tu dominowali. Osób, które jako miejsce urodzenia podały Oksywie lub Oksywie Piaski (Oksywskie Piaski), względnie ustalono, że mogło to być Oksywie, było około 60%. Aż 28% osób pochodziło z Kaszub, przy czym w znacznym odsetku z najbliższych okolic Oksywia, które dziś należą do miasta Gdyni lub gminy Kosakowo. Tak więc Oksywie w tamtym czasie bez wątpienia można było uznać za wieś kaszubską. Z pozostałych miejsc narodzin podawanych przez mieszkańców wsi wyróżniały się miejscowości z terenu Niemiec (2,6%) i „inne” (4,1%). Przy czym często na terenie Niemiec rodziły się dzieci oksywan lub Kaszubów przebywających tam czasowo (sezonowa emigracja lub optanci). Z kolei „inne” to miejsca urodzenia pionierów budującego się portu gdyńskiego, wśród których zaczynamy wyróżniać pierwszych robotników, ale i urzędników

⁴⁹ Na przykład w nieodległej Rumi do domu z frontu nie powrócił co piąty zmobilizowany mężczyzna. T. Rembalski, *W państwie prusko-niemieckim (1806–1919)*, w: *Historia Rumi. Od pradziejów do 1945 roku*, t. I, pod red. B. Śliwińskiego, Gdynia 2012, s. 118–121.

Tabela 1: Struktura wiekowa mieszkańców Oksywi

wiek	kobiety		mężczyźni		razem	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
86<	1	0,2	0	0	1	0,1
76–85	10	2,5	8	2,1	18	2,3
66–75	26	6,6	16	4,3	42	5,5
56–65	23	5,8	26	7,0	49	6,4
46–55	36	9,2	30	8,0	66	8,6
36–45	47	11,9	36	9,6	83	10,8
26–35	52	13,2	48	12,8	100	13,0
16–25	78	19,7	80	21,4	158	20,5
6–15	54	13,7	65	17,4	119	15,5
0–5	53	13,4	53	14,2	106	13,8
brak danych	15	3,8	12	3,2	27	3,5
razem	395	100,0	374	100	769	100

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Spisu stałych mieszkańców gminy Oksywie z 1925 r.*

Wykres 1: Struktura mieszkańców Oksywi według wieku i płci

Źródło: Patrz tabela 1.

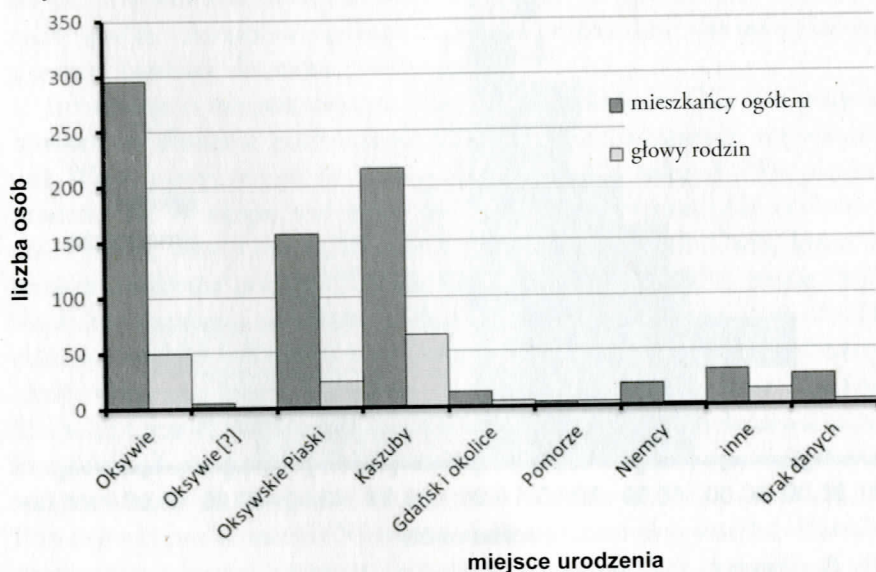
czy przedstawicieli wolnych zawodów. Przy uwzględnieniu wyłącznie głów rodzin odsetek tej grupy znacznie wzrasta (do 8,4%). Działo się to zwłaszcza kosztem Kaszubów (głów rodzin), których w takim układzie można doliczyć się w Oksywiu około 83%. Zagadnienie to zostało szczegółowo zilustrowane tabelą 2 oraz wykresem 3.

Tabela 2: Miejsce urodzenia mieszkańców Oksywia

l.p.	miejsce	ogółem		„głowy rodzin”	
		liczba	%	liczba	%
1	Oksywie	296	38,5	49	29,5
2	Oksywie [?]	5	0,7	0	0
3	Oksywie Piaski	157	20,4	23	13,9
4	Kaszuby	215	28,0	65	39,2
5	Gdańsk i wioski podmiejskie (współcześnie w granicach miasta)	13	1,7	5	3,0
6	Pomorze (woj. pomorskie do 1939 r.)	4	0,5	4	2,4
7	Niemcy	20	2,6	2	1,2
8	inne	32	4,1	14	8,4
9	brak danych	27	3,5	4	2,4
	razem	769	100	166	100

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Spisu stałych mieszkańców gminy Oksywie z 1925 roku*.

Wykres 3: Miejsce urodzenia mieszkańców Oksywia

Źródło: Patrz tabela 2.

Po zakończeniu I wojny światowej wraz ze zmianą struktury pochodzenia oksywian stopniowym przekształcaniem ulegała również struktura społeczno-zawodowa. W publikowanym spisie jego autor wprowadził również rubrykę „zawód”, w której oprócz profesji znalazły się także, a może przede

wszystkim informacje o stanie cywilnym członków poszczególnych rodzin. W sumie udało się wyodrębnić 46 zawodów, zajęć lub stanów cywilnych mieszkańców Oksywia, co ilustruje tabela 3. Zdecydowaną większość spośród 769 mieszkańców Oksywia stanowili nieletni, określane jako „synowie” (132) i „córki” (139) oraz sieroty i dzieci nieślubne (15), ukrywające się pod pojęciami „przybrana córka”, „wychowanek” albo „wychowanka”, których było 292 (38%). Drugą pod względem liczebności grupę (281, czyli 36,5%) stanowili dorośli znajdujący się na utrzymaniu głów rodzin. Wśród nich dominowały „żony” (127), ale i też niekiedy mający po kilkadziesiąt lat „synowie” (64) i „córki” (60), w dalszej kolejności były to „siostry” (3) lub „bracia” (2) oraz różni starcy (25). Wszystkich nieletnich i niesamodzielnich było w Oksywiu aż 573 (74,5%).

Tabela 3: Struktura społeczno-zawodowa mieszkańców Oksywia

grupy społeczno-zawodowe	liczba	% ogółu	zawód / zajęcie	liczba
rolnictwo	15	1,9	gospodarz	15
właściciele nieruchomości	12	1,6	właściciel	11
			właścicielka	1
handel	3	0,4	handlowiec	1
			karczmarz	1
			kupiec	1
duchowieństwo	1	0,1	ksiądz	1
służba publiczna, wolne zawody	8	1,1	nauczyciel	1
			organista	1
			policjant	1
			porucznik	1
			strażnik celny	1
			strażnik latarni	1
			szachmistrz	1
			kolejarz	1
rzemiosło	7	0,9	cieśla	2
			murarz	1
			piekarz	1
			rzeźnik	2
			siodlarz	1
zawody związane z morzem	50	6,5	rybak	40
			okrętник	8
			żeglarz	2

pracownicy fizyczni, służba	64	8,3	robotnik	52
			służący	5
			służąca	5
			gospodyni	1
			gospodyni-służąca	1
pozostali (pozostałe głowy rodzin lub samodzielni gospodarczo)	36	4,7	dożywotnik	2
			rentier	1
			panna	1
			samotna panna	1
			staruszka	1
			wdowa	26
			brak danych – dorośli	4
osoby niesamodzielne gospodarczo (na utrzymaniu głów rodzin lub dorośli przy rodzinie)	281	36,5	żona	127
			syn [19 i więcej lat]	64
			córka [19 i więcej lat]	60
			matka	7
			staruszka	4
			wdowa	8
			wdowa-staruszka	1
			staruszek	4
			wdowiec	1
			brat	2
			siostra	3
dzieci i młodzież	292	38,0	syn	132
			córka	139
			przybrana córka	1
			wychowanek	11
			wychowanka	3
			brak danych – dzieci	6
ogółem	769	100	ogółem	769

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Spisu stałych mieszkańców gminy Oksywie z 1925 roku*.

Jak łatwo zauważyć, odsetek pozostałych osób dorosłych (samodzielnych) wynosił 25,5% (196 osób). Spośród nich można wyodrębnić nieodłącznych dla wiejskiego krajobrazu rolników-gosparzy 15 (1,9%), właścicieli nieruchomości 12 (1,6%), osoby zajmujące się handlem 3 (0,4%), jednego duchownego (0,1%), przedstawicieli służby publicznej i wolnych zawodów 8 (1,1%),

rzemieślników 7 (0,9%), rybaków i marynarzy 50 (6,5%), pracowników fizycznych i służbę 64 (8,3%) oraz „pozostałych” 36 (4,7 %). Wśród tej ostatniej grupy można wyróżnić m.in. rentierów lub dożywotników, a także głowy rodzin, którymi były samotne kobiety. Liczbę tę dopełniają osoby, o których wiadomo, że były głowami rodzin, lecz nie znamy ich profesji. Z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, iż znaczny odsetek tej grupy osób zajmował się pracą fizyczną, najemną.

Nie ulega wątpliwości, że zastosowane przez autora spisu sposoby określania zawodu, a zwłaszcza stanu cywilnego dalekie były od doskonałości. W celu właściwszego zobrazowania struktury społeczno-zawodowej oksywian zdecydowano się na wyodrębnienie osób samodzielnych, a zwłaszcza głów rodzin, na których barkach – przynajmniej w znacznej części – spoczywał podstawowy obowiązek utrzymania rodzin. Oczywiście nie należy zapominać o niebagatelnej roli żon, na których ciążyło prowadzenie gospodarstwa domowego, wychowanie dzieci oraz opieka nad starszymi.

Wracając jednak do głów rodzin i osób samodzielnych, trudno nie zauważyć, że Oksywie miało charakter wsi robotniczo-rybacko-marynarskiej, gdyż osób zajmujących się tymi zawodami było aż 58,2%. Gdy do tej liczby doliczymy „samotne” i raczej ubogie kobiety w liczbie 29 (14,8%), odsetek ludności utrzymującej się z morza i pracy fizycznej wzrośnie do aż 73%. Stąd nie powinny dziwić wspomniane wcześniej postulaty Rady Ludowej z 1919 roku żądające dopuszczenia do władz gminnych przedstawicieli tych profesji. Mimo że wieś była dumna z żyznych ziem i wysokiego poziomu rolnictwa, rolników-gospodarzy było raptem 15, co stanowiło zaledwie 7,6%. Do tego mieszkało tu 12 właścicieli nieokreślonych nieruchomości (6,1%), 3 różnych kupców (1,5%) i 7 rzemieślników (3,6%) oraz 8 (4,1%) przedstawicieli służby publicznej i wolnych zawodów. Wśród ostatnich wyróżnić można: strażnika celnego, porucznika, policjanta, nauczyciela, szachmistrza, organistę, stróża latarni morskiej oraz kolejarza. W perspektywie rozwoju miasta ta ostatnia grupa osób, obok robotników, miała największe szanse liczebnego wzrostu. Zwłaszcza mundurowi (wojskowi) w kilka lat później nadawali ton tej części Gdyni, która stała się siedzibą dowództwa polskiej Marynarki Wojennej. W szczegółach scharakteryzowane zagadnienie przedstawia tabela 4 oraz wykres 4.

Na koniec rozważań o społeczności oksywskiej można przeanalizować jej nazwiska. Czy istniały charakterystyczne, czy może bardziej popularne nazwiska w tej kaszubskiej wsi? Łącznie w spisie mieszkańców odnotowano 139 nazwisk. Spośród nich 20 ma dziesięć i więcej notowań, co daje liczbę 334 osób, a więc 43,4% mieszkańców wsi. Najwięcej, bo 30, było w Oksywiu osób o nazwisku Denc lub Denz, następnie 29 Kopickich lub

Kopitzkich, 25 Konkelów lub Konkolów, 23 Plocków, Płocków lub Plecków, 22 Det(t)laffów, 21 Kalethów, 19 Kassów lub Kahsów, po 18 Chojków i Labuhnów, po 16 Leszczyńskich i Lewińskich, po 13 Fichtów i Grenkowskich, po 12 Głowczewskich i Kreftów, po 11 Bieszków i Tessmerów oraz po 10 Hohnów, Panczochów i Skoczków. Wiele z nich było odnotowywanych

Tabela 4: Struktura społeczno-zawodowa głów rodzin oraz osób samodzielnych w Oksywiu w 1925 roku

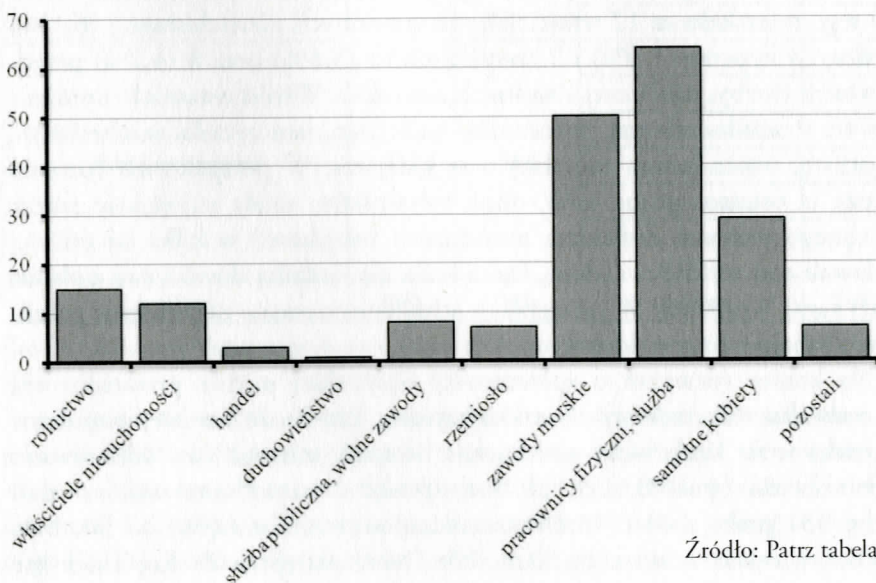
grupy społeczno-zawodowe	liczba	%
rolnictwo	15	7,6
właściciele nieruchomości	12	6,1
handel	3	1,5
duchowieństwo	1	0,5
służba publiczna, wolne zawody	8	4,1
rzemiosło	7	3,6
zawody związane z morzem	50	25,5
pracownicy fizyczni, służba	64	32,7
samotne kobiety*	29	14,8
pozostali**	7	3,6
razem	196	100,0

* Wdowa, staruszka, panna, samotna.

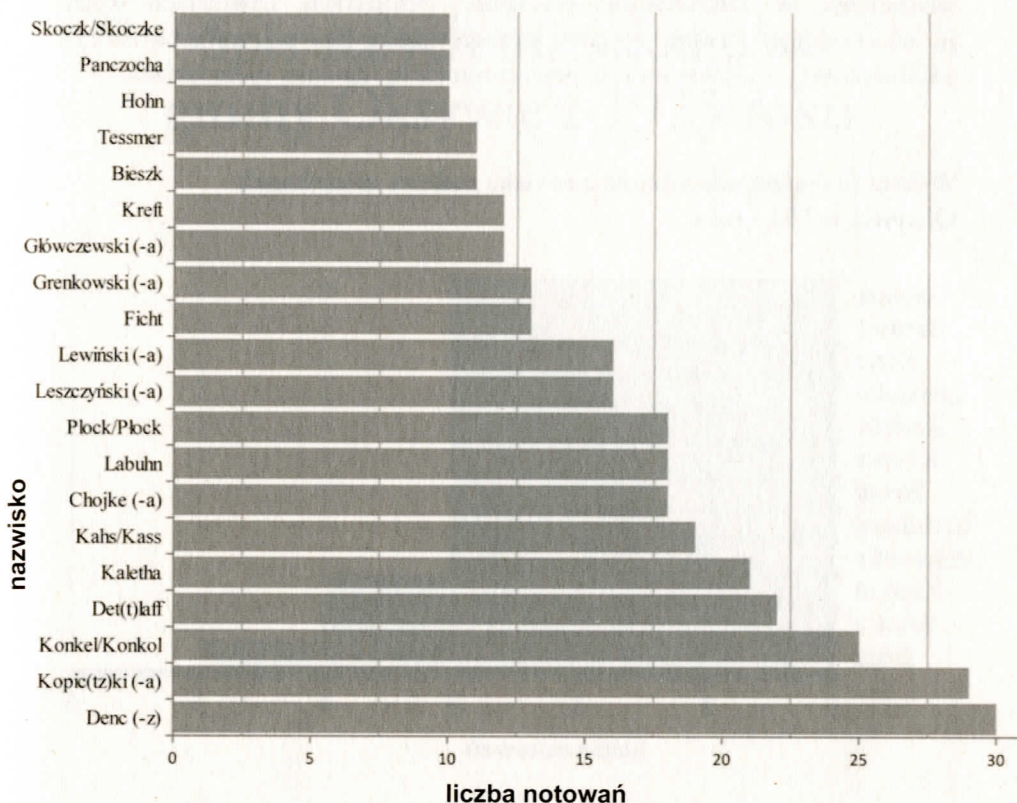
** Dożywotnik, rentier, brak danych.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Spisu stałych mieszkańców gminy Oksywie z 1925 roku*.

Wykres 4: Struktura społeczno-zawodowa głów rodzin oraz osób samodzielnych w Oksywiu w 1925 roku

Źródło: Patrz tabela 4.

Wykres 5: Najpopularniejsze nazwiska oksywnian w 1925 roku

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Spisu stałych mieszkańców gminy Oksywie*.

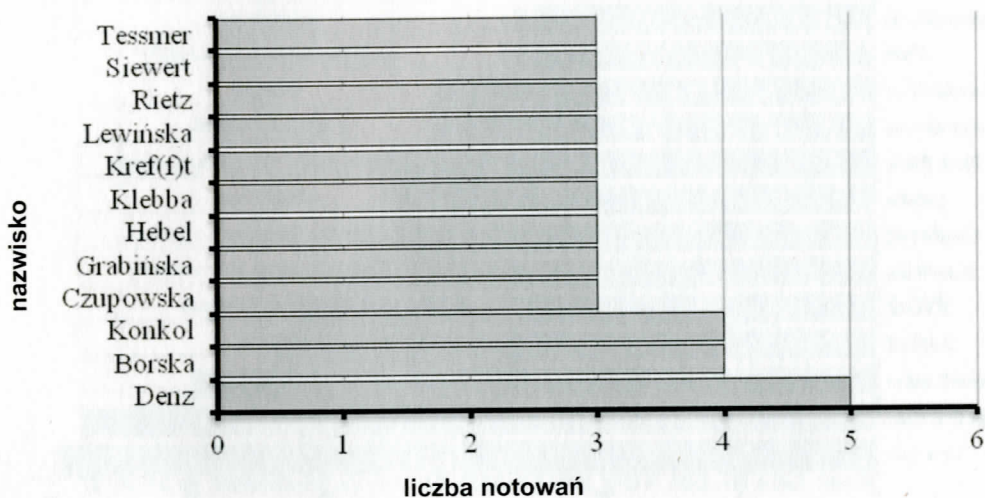
w Oksywiu od kilku stuleci. W całości ilustruje to zagadnienie wykres 5, a pozostałe nazwiska, znane również z innych części Kaszub, znajdują się w załączonym wykazie na końcu pracy.

Popularność wielu oksywskich nazwisk potwierdzają również zrekonstruowane nazwiska rodowe kobiet. Wykres 6 przedstawia dwanaście najpopularniejszych nazwisk rodowych, a ich pełen wykaz znajduje się także na końcu publikacji.

Niektóre rodziny miały zaskakującą historię dla tej części Kaszub, zwłaszcza w profesji, którą reprezentowali jej członkowie. Przykładowo należeli do nich oksywscy rybacy Lewińscy i Główczewscy. Jeszcze w XIX wieku proboszczowie oksywscy niekiedy odnotowywali ich nazwiska ze szlachecką partykułą „von”

lub „de”⁵⁰, gdyż ci rybacy wśród przodków mieli kaszubskich drobnych szlachciców. W nieokreślonej przeszłości przodkowie Lewińskich wyszli ze szlacheckiego Lewina w pow. wejherowskim (dawnej mirachowskim), a Głowczewscy z Głowczewic w pow. chojnickim (dawniej tucholskim).

Wykres 6: Najpopularniejsze nazwiska rodowe mieszkaneł Oksywia w 1925 roku

Zaprezentowane podstawowe obliczenia statystyczne z pewnością nie wyczerpują wszystkich możliwości badawczych, jakie niesie ze sobą opublikowany spis stałych mieszkańców Oksywia z 1925 roku. Należy wyrazić nadzieję, że w przyszłości stanie się on ważnym źródłem do badań nad stanem demograficznym Gdyni okresu dwudziestolecia międzywojennego.

⁵⁰ W oksywskiej księdze chrztów, pod 1883 rokiem, można odszukać m.in. taki wpis: „Antonius de Lewinski piscator”, AA Gdańsk, sygn. W 1110, nr 13/1883.